

*Александар
Кадијевић*

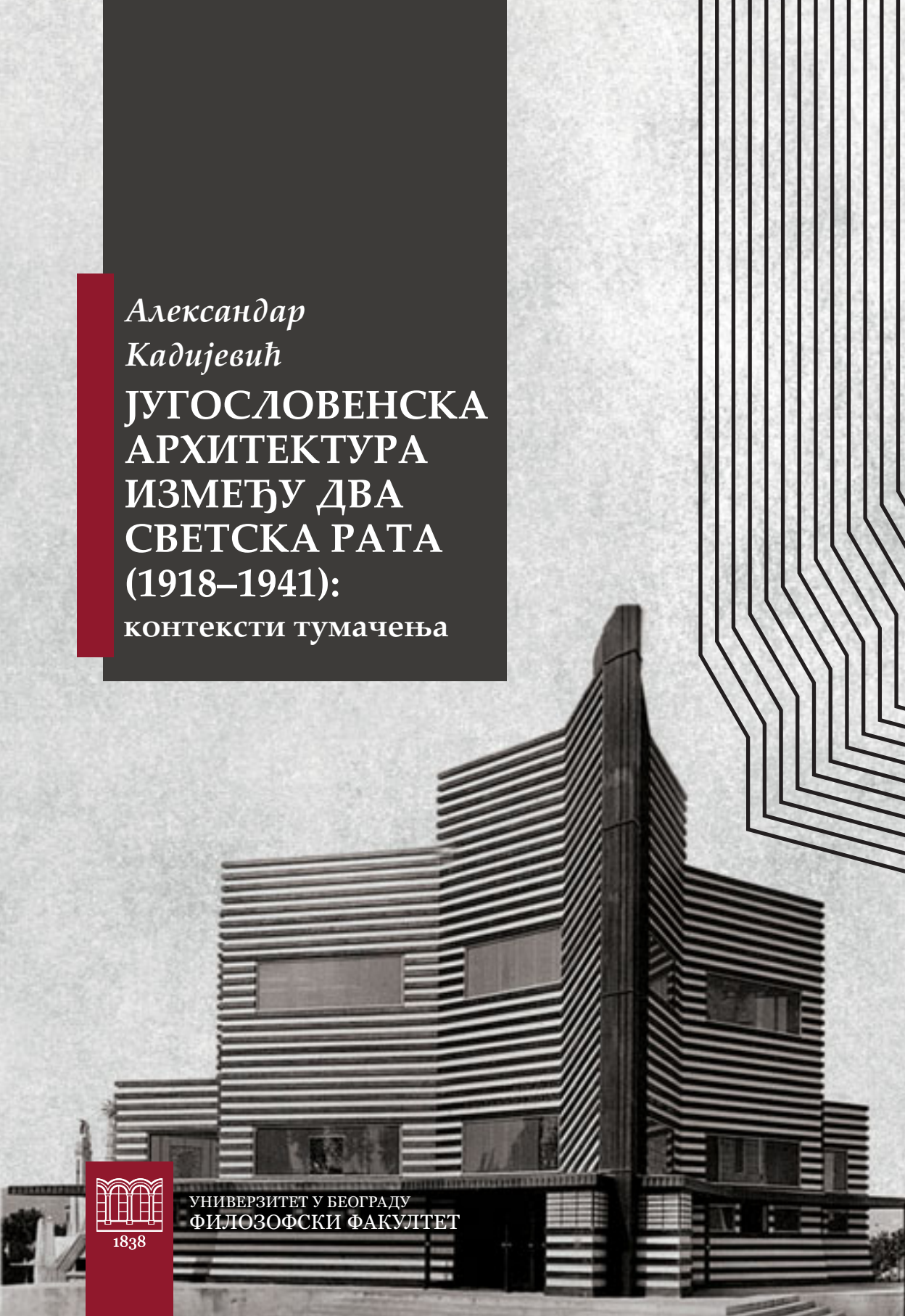
**ЈУГОСЛОВЕНСКА
АРХИТЕКТУРА
ИЗМЕЂУ ДВА
СВЕТСКА РАТА
(1918–1941):**

КОНТЕКСТИ ТУМАЧЕЊА

1838

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Уместо исцрпних приказа о архитектури међуратне Југославије као државне целине, у културној историографији преовлађују описи њених регионалних школа, издвојених према националном и територијалном критеријуму. Најчвршћа кохезиона нит која се аутономним школама приписује, односи се на прихватање модернистичких начела грађења (иако није спровођено доследно и једновремено), док су остали видови повезивања занемаривани. Отуд је националну одредницу *југословенска архитектура*, која је преовлађивала у стручној комуникацији између два рата, у послератној историографији потиснуо територијални принцип сагледавања архитектуре у *Југославији*, како би се истакао значај регионалних школа.

Филозофски факултет, Универзитет у Београду | 2023

1838

**угословенска архитектура
између два светска
рата (1918–1941):
контексти тумачења**

Александар Кадијевић

Александар Кадијевић
*Југословенска архитектура између два светска рата (1918–1941):
контексти и тумачења*
Прво издање, Београд 2023.

Издавач
Универзитет у Београду – Филозофски факултет,
Чика Љубина 18–20, Београд 11000, Србија
www.f.bg.ac.rs

За издавача
др Данијел Синани,
декан Филозофског факултета у Београду

Уредник
Проф. др Милан Попадић

Рецензенти
Проф. др Срђан Марковић
Проф. др Александра Ступар
Проф. др Кокан Грчев

Лектура и коректура
Сања Кипроски

Дизајн корица
Ивана Зорановић

Слика на корицама
Драгиша Брашован, Павиљон Краљевине Југославије на Светској изложби
у Барселони 1929. године (збирка фотографија Архива Србије)

Припрема
Досије студио, Београд

Штампа
ЈП Службени гласник, Београд

Тираж
200

ISBN 978-86-6427-271-1

Рад је резултат истраживања у складу с Уговором о реализацији и
финансирању научно-истраживачког рада, закљученог између
Министарства науке, технолошког развоја и иновација Владе Републике Србије и
Филозофског факултета Универзитета у Београду
(број уговора 451-03-47/2023-01/200163).

Издавање ове књиге финансијски је помогло
Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије,
на основу решења бр. 451-03-378/2023-03/2-14 од 03. 04. 2023. године.

Садржај

- 9 | I. Градитељство у епохи екстрема –
хронологија истраживања
- 17 | II. Југословенство у архитектури (1918–1941)
као појава и историографски проблем
- 20 | Архитектура у процепу. Између политичког диктата
и стваралачке аутономије: краљ Александар
и државни архитекти
- 30 | Закључак
- 31 | III. Друштвена улога визуелне културе
у Краљевини СХС/Југославији (1918–1941)
- 31 | Међуратна визуелна култура – између недовршених
истраживања и цивилизацијских потискивања
- 34 | Доприноси на пољу визуелне културе
- 42 | Искусства и перспективе историографских истраживања
- 52 | Епилог: Карика која недостаје
- 57 | IV. Међуратни конкурси – тачке спајања и раздвајања
југословенских архитеката
- 73 | V. Архитектура емиграната из Русије – између националне
трауме и изградње југословенског идентитета
- 73 | Архитекти емигранти из Русије у
историографском фокусу
- 82 | Предмет истраживања
- 98 | Извори и правци историографских истраживања
- 110 | Епилог
- 111 | VI. Обуздана фантазија: експресионизми
у југословенској архитектури
- 112 | Европски корени југословенског експресионизма
- 116 | Експресионизми у југословенској архитектури
- 138 | Закључак

- 139 | VII. Сто двадесет пет година од рођења
Николе Добровића (1897–1967), реформатора
југословенске архитектуре
- 153 | VIII. Архивска документација као извор за проучавање
међуратног градитељства
- 155 | Проблем атрибуције архивских пројеката
- 160 | Историјски архив Београда – центар проучавања
техничке документације о престоничкој
међуратној архитектури
- 165 | IX. Значај Фондације Милан Злоковић
- 177 | X. Појава монографије о архитекти Војину Симеоновићу
- 185 | Литература
- 211 | Списак скраћеница
- 213 | Списак и порекло илустрација
- 217 | Summary
- 221 | Индекс
- 237 | Биографија аутора

IX. Значај Фондације Милан Злоковић

На иницијативу наследника знаменитог српског архитекте Милана Злоковића (1898–1965), у Београду је 2016. године основана *Фондација Милан Злоковић* са седиштем у његовој породичној кући у улици Интернационалних бригада 76. Изграђена током 1927–1928. године у елитном кварту Котеж Неимар, као значајно остварење српског раног модернизма, проглашена је спомеником културе 1992. године,³⁶⁶ захваљујући рецентним историографским вредновањима.

Подржана од истраживача и поклоника Злоковићевог дела, породица је предузела крупан организациони искорак покретањем прве фондације о једном истакнутом националном архитекти. Свесна дубљег културолошког значаја таквог подухвата, смело је разгранала своју делатност, са циљем да буде видљива, продуктивна и трајна.

Милан Злоковић је рођен у Трсту 6. априла 1898. године у породици помораца из Боке Которске,³⁶⁷ јер му је отац радио као капетан брода у трговачкој флоти Тршћанског Lloyd-a. Након што је у Трсту завршио немачку основну школу и Realschule, 1915. године започиње студије инжењерства на Вишој техничкој школи у Грацу. У мају 1916. прекида студије након два одслушана семестра због мобилизације у аустроугарску војску. Рат проводи на фронтима у Босни и Литванији. Након демобилизације, одбија да прихвати италијанско држа-

366 Видети: *Службени лист града Београда* 26/92; https://beogradskonasledje.rs/katalog_kd/kuca-arhitekta-milana-zlokovica; Х. Туцић, *Кућа архитекте Милана Злоковића*, Београд 2019.

367 Отуд се на првим пројектима поносно потписивао као „Злоковић од Боке“.

Сл. 34. Милан Злоковић,
Вила Каја (1927–1928),
 сопствена породична кућа,
 Београд, Фондација Милан
 Злоковић: <https://www.milanzlokovic.org/projekat/kuca-milana-zlokovica/>

вљанство и у фебруару 1919. прелази у Београд, главни град Краљевине СХС. На основу знања стечених у Грацу, до поновног отварања Универзитета, привремено је радио као цртач у Архитектонском одсеку Техничке дирекције Општине града Београда. Одслушавши четири скраћена семестра, у марту 1921. године завршава студије на Архитектонском одсеку Техничког факултета. За тему дипломског рада изабрао је пројекат концертне дворане.

После двогодишње специјализације у Паризу (1921–1923), Злоковић је изабран за асистента професора Драгутина Ђорђевића на матичном факултету. Градитељски опус започиње једнопородичним кућама на Врачару, пројектованим у позноисторицистичком маниру (1924–1926). Међу њима се истичу куће у улицама Ранкевој 11 и Гастона Гравијеа 1–3. Истовремено, осмишљава и конкурсне пројекте у српско-византијском стилу (Храм Светог Саве на Врачару и Костурница на Зејтинлику). Средином треће деценије, окреће се модерној архитектури, прилагођеној београдској клими, топографији, друштвеним и економским условима. Применом стереометријских волумена са равним кровом и глатким фасадама, на сопственој породичној кући (1927–1928), помера границе просторног стваралаштва. Крајем 1928. године, са Јаном Дубовијем, Браниславом Којићем и Душаном Бабићем, оснива *Групу архитекаша*

Сл. 35. Милан Злоковић, *Државна хипотекарна банка* (1928–1931), Сарајево, Фондација Милан Злоковић:
<https://www.milanzlokovic.org/projekat/drzavna-hipotekarna-banka-u-sarajevu/>

модерној љраваца.³⁶⁸ Кадровски ојачана приступањем Драгише Брашована, Петра и Бранка Крстића, Миладина Прљевића, Момчила Белобрка и девет других пројектаната, група је деловала до фебруара 1934. године, када је распуштена „јер је извршила циљ“ (пропагирање и широко прихватање модернистичких метода грађења).³⁶⁹

У духу ауторског модернизма, са благим одјецима историцизма, медитеранске традиције и ар декоа, Злоковић је широм Југославије подизао јавне и приватне зграде, стварајући „име“ које су савременици поштовали. Није се задовољавао наставничком позицијом на факултету, већ је комплетне архитектонске токове покушао да преусмери у модерном правцу. Поред изградње стамбених зграда, имао је успеха и на конкурсима за финансијско-пословне, образовне, угоститељске, болничке и меморијалне објекте. Међу њима се истичу Хипотекарна банка у Сарајеву (1928–1931), хотел *Жича* у Ма-

368 М. Đurđević, 60 godina od osnivanja Grupe arhitekata modernog pravca, *Moment* 13, Beograd 1989, 86–87; В. Камилић, Осврт на делатност Групе архитеката модерног правца, *ГГБ LV–LVI*, Београд 2008–2009, 239–264.

369 М. Đurđević, *нав. дело*.

тарушкој бањи (1931–1932), Привредни дом у Скопљу (1933–1935), Универзитетска Дечја клиника (1933–1940), пословна зграда ФИАТ (1939–1940) у Београду и основна школа у Јагодини (1937–1940).³⁷⁰ у пројектовању београдских модернистичких вила инспирисао се елементима *Raumplan*-а Адолфа Лоса.³⁷¹

Зграда Универзитетске дечје клинике важи за најзначајније Злоковићево остварење, не само због осетљиве друштвене функције и издвојеног урбанистичког положаја, већ и иновативне рационалистичке архитектуре.³⁷² Заснована на прецизној анализи апстрактних геометријских облика, чврстој структуралној схеми и примени златног пресека, крунисала је зрели период српског модернизма (иако је завршена у периоду позног). Међутим, нелегалном надоградњом поткровља почетком 1990-их, њен оригинални изглед је коренито деградиран.

Период Другог светског рата Злоковић проводи у принудној стваралачкој изолацији, бавећи се теоријским радом. После рата развија учење о пропорцијским дијаграмима и модуларним мрежама. Иако мера и број постају његова главна преокупација, наставља са пројектовањем (Учитељска школа 1960–1962. и Виша педагошка школа 1965, 1968–1970. у Призрену и Туристички комплекс у Улцињу, 1962–1965, са сином Ђорђеом и ћерком Милицом, такође архитектура). Почетком шездесетих година покушава да успостави корелацију између Корбизјеовог *Модулора* и интернационалног децималног модуларног система. Истовремено истражује споменике средњовековне архитектуре у Србији и на источној обали Јадрана, бави слободноручним уметничким цртежом и сликарством, о чему сведоче акварели са пејзажима Дубровника, Малог Лошиња, Пераста, Будве и Котора, сачувани у породичној заоставштини. Сарађивао је и са часописом *Црпјежи*, покренутим на матичном факултету.

Током успешне пројектантске каријере, Злоковић је на архитектонским конкурсима освојио 20 главних награда и 16 откупа. Извео је преко 40 зграда различитих намена, од којих је десетак постало споменик културе. Пензионисан је 1962. године, а следеће 1963.

370 З. Маневић, *Архитектура Милан Злоковић*, Београд 1989; М. Ђурђевић, *Живот и дело архитекте Милана Злоковића (1898–1965)*, ГГБ XXXVIII, Београд 1991, 145–168.

371 Љ. Благојевић, *Raumplan у породичним кућама Милана Злоковића*, интерпретација и реализација изворног концепта, *Архитектура и урбанизам* 5, Београд 1998, 43–55; С. Михајлов (координатор), *Модерна Београда. Архитекционска баштина иреститорице*, Београд 2018, 32–35, 44–47, 92–99.

372 З. Маневић, *Архитектура Милан Злоковић*, 26–29.

добија Седмојулску награду за животно дело. Након смрти 29. маја 1965. године, сахрањен је на београдском Новом гробљу.

Распоређене на простору Србије, Црне Горе, Босне и Херцеговине, Хрватске и Северне Македоније, Злоковићеве грађевине су прецизно датоване и топографски позиционирани. После пионирских осврта Оливера Минића, Богдана Несторовића и Бранислава Којића о архитекти Злоковићу као заслужном савременику, првих монографских студија Зорана Маневића и Марине Ђурђевић, историографска истраживања су употпунили Љиљана Благојевић (кроз више огледа и књига), Бранислав Миленковић, Дарован Тушек, Александар Кадијевић, Милан Миловановић, Татјана Пурић Зафироски, Бојан Ковачевић, Игор Рил, Милош Р. Перовић, Георги Константиновски, Кокан Грчев, Дијана Милашиновић Марић, Лиљана Милетић Абрамовић, Снежана Тошева, Слободан Гиша Богуновић, Александар Игњатовић, Горан Половина, Драгиња Маскарели, Вања Панић, Александра Илијевски, Синиша Видаковић, Хајна Туцић, Милан Просен, Тадија Стефановић, Небојша Антешевић, Ангелина Банковић, Слободан Малдини, Ђорђе Алфиревић, Владана Путник Прица, Иван Р. Марковић, Биљана Мишић, Ивана Весковић, Александра Дабижић, Слађана Жунић, Александар Божовић, Зорана Ђорђевић и Миња Митровић. О њему је 1999. године на Архитектонском факултету Универзитета у Београду организован национални научни симпозијум (иницијатори др Александар Кадијевић и др Љиљана Благојевић), а приређено је и више монографских изложби (1989, 2015. и 2019) и лексиконских јединица.³⁷³

Због дуготрајне преваге модернистичких критеријума вредновања, постојала је опасност да Злоковић превасходно буде запамћен као доследни модернист окренут будућности, уместо универзалан, широком историјском традицијом инспирисан стваралац. Међутим, са појавом постмодернизма пажња је почела да се поклања и његовим предмодернистичким делима са елементима сецесије и националног стила,³⁷⁴ а последњих година и естетици медитеранства.³⁷⁵

Поштујући принцип довољне историјске дистанце од Злоковићеве смрти (1965) са које се може објективно сагледати његов допринос,

---

373 И поред подстицајних саопштења, симпозијум није преточен у зборник радова. О досадашњим истраживањима, приређеним студијама и изложбама о Злоковићевом делу, подробније видети на веб страници Фондације Милан Злоковић: www.milanzlokovic.org/milan-zlokovic/istrzivanje-o-zlokovicu/.

374 А. Кадијевић, Милан Злоковић и тражења националног стила у српској архитектури, *ГГБ XLII–XLIII*, Београд 2000/2001, 213–224.

375 Лј. Благојевић, *Itinerari: moderna i Mediteran. Tragovima arhitekata Nikole Dobrovića i Milana Zlokovića*, Београд 2015.

као власници обимне породичне заоставштине, оснивачи Фондације су имали легитимитет да је покрену и одреде практичне приоритете. И сами афирмисани у стручној јавности, уложили су велики труд да њен рад буде примећен и разгранат (уз помоћ сарадничких институција и истраживача).

У интернет презентацији Фондације, покренутој јула 2020. године,³⁷⁶ која је омогућила већу транспарентност и утицајност њеног рада, прецизно су појашњени основни циљеви: обрада и чување оригиналних докумената из заоставштине Милана Злоковића и обезбеђивање њихове доступности јавности; расветљавање дела Злоковићевог опуса који до сада није био критички анализиран; очување и заштита изграђених објеката, посебно споменика културе, које је пројектовао Милан Злоковић као вид подршке успостављању статуса споменика културе на зградама које то завређују; промоцију Злоковићевих дела и посредно, кроз вредновање домета националне архитектонске праксе уопште; одржавање сећања на личност и дело Милана Злоковића.

Један од оснивача Фондације и први председник Управног одбора био је академик архитекта проф. др Ђорђе Злоковић (1927–2017).³⁷⁷ Садашњи председник Управног одбора Фондације је проф. др Милица Мојовић (1932), рођена Злоковић, управник је архитекта др Ђорђе Мојовић (1964), а од 2020. године научно-стручни сарадник и креативни уредник интернет презентације је архитекта др Небојша Антешевић (1985).

Фондација од свог оснивања ради на уређивању заоставштине архитекте Злоковића формирајући *Летаји Милана Злоковића* у Музеју града Београда 2017. године, као и на обради материјала којим ће сама располагати. Архитектонски цртежи, који чине основни садржај музејске збирке се обрађују кроз опис, конзервацију и дигитализацију (скенирање). Грађа, која се сукцесивно попуњава, истраживачима је доступна у електронском облику,³⁷⁸ док се оригинални цртежи чувају и излажу под надзором кустоскиње др Ангелине Банковић, која прилежно проучава Злоковићев опус. Део заоставштине који остаје у Фондацији су научно-стручна библиотека са 1.556 наслова,

376 О интернет страници „Архитекта Милан Злоковић“, покренутој 2020. године на адреси: www.milanzlokovic.org, опширније видети у: Н. Антешевић, Опус архитекте Милана Злоковића на интернет презентацији, *Архитектура и урбанизам* 52, Београд 2021, 112–113.

377 А. Кадијевић, In Меморијам: Ђорђе Злоковић (1927–2017), *Рад Мајнице српске* (Посебно издање за скупштину 2020. године), Нови Сад 2020, 414–415.

378 Интернет адреса дигиталне збирке Злоковићевих пројеката у Музеју града Београда гласи: www.mgb.org.rs.

више од 2.700 акварела, неколико хиљада фотографија, разгледница, дописница и приватних писама, лични предмети и преостала пословна преписка Милана Злоковића.

Друга институција са којом Фондација тесно сарађује је *Завод за заштити и споменика културе града Београда*, са циљем припрема и спровођења процедура за проглашење Злоковићевих дела културним добрима, као и праћења тог статуса у урбаним амбијентима. Захваљујући тој сарадњи, на простору града Београда седам објеката Милана Злоковића данас има статус споменика културе, од којих су три добила статус пре оснивања Фондације: *Кућа архиепископа Милана Злоковића*, Интернационалних бригада 76, Београд, споменик културе од 1992. године; *Универзитетска дечја клиника*, Тиршова 11, Београд, споменик културе од 1992. године;³⁷⁹ *Кућа Невене Заборски*, Далматинска 79, Београд Споменик културе од 2013. године.³⁸⁰ За споменике културе након оснивања Фондације 2019. године проглашене су: *Зграда ауто сервиса „Фиат“*, Рудничка 1,³⁸¹ *Вила Штерих*, Генерала Штурма 4,³⁸² *Кућа Јосифа Шојата*, Краља Милутина 33,³⁸³ *Вила Прендић*, Османа Ђикића 20.³⁸⁴ Поред завидних резултата у заштити нових Злоковићевих објеката, ЗЗСКГБ приређује и изложбе на којима се приказују његови архитектонски и сликарски радови.

Поводом 125 година од Злоковићевог рођења (1898–2023), у пролеће 2023. године приређена је изложба *Архиепископ Милан Злоковић и фотографија: београдске реализације од 1924. до 1941. године*.³⁸⁵ Обухватила је фотографије Злоковићевих дела у црно-белој техници, од којих поједине, поред документарно-информативне функције, имају и уметничку вредност. Већина приказује његове објекте у изградњи и након завршетка, изгледе екстеријера и ентеријера, док су мало-

379 Обе су обухваћене одлуком из 1992. године. Видети: Одлука о проглашењу непокретности за културно добро – Кућа архитектке Милана Злоковића, *Службени лист града Београда* 26/1992; Одлука о проглашењу непокретности за културно добро – Универзитетска дечја клиника, *Службени лист града Београда* 26/1992.

380 Одлука о утврђивању куће Невене Заборски у Београду за споменик културе, *Службени лист РС* 51/2013.

381 Одлука о утврђивању Зграде ауто сервиса „Фиат“ у Београду за споменик културе, *Службени лист РС* 15/2019.

382 Одлука о утврђивању виле Штерих у Београду за споменик културе, *Службени лист РС* 54/2019.

383 Одлука о утврђивању куће Јосифа Шојата у Београду за споменик културе, *Службени лист РС* 65/2019.

384 Одлука о утврђивању Виле Прендић у Београду за споменик културе, *Службени лист РС* 27/2020.

385 Н. Антешевић, *Архиепископ Милан Злоковић и фотографија: београдске реализације од 1924. до 1941. године*, Београд 2023.

бројне посвећене делима других аутора. Осим биографске димензије (на њима је често приказан Злоковић са сарадницима и родбином), фотографије представљају и значајан извор за реконструисање тока изградње и промоције Злоковићевих грађевина у Београду, Сарајеву, Скопљу и Рисну.

Након уводног обраћања архитектке Антешевића, у коме се предочавају мотиви за приређивање изложбе, следи поглавље *Милан Злоковић и дискурс модерне архитектуре у Србији између два светска рата*, а затим и централни одељци *Архитектура и фотографија: аналозије интерактивне комплементарности* и *Архитекта Милан Злоковић у улози фотографа: београдске реализације од 1924. до 1941. године*. На крају је изнет завршни коментар.

Посматране са данашње дистанце, изложене фотографије представљају једног новог Злоковића, који их је годинама сачињавао без намере да се саморекламира, већ да документује свој рад и са новоизграђеним објектима развије „унутрашњи дијалог“. У културној историографији Злоковићева наклоност према фотографији и фотографској техници није посебно истицана, због чега и Антешевићева монографија продубљује увид у његов уметнички свет, поготово што сведочи да је имао свест о вредности сопственог опуса. Осим даљих истраживања Злоковићевог рада, изложба скреће пажњу и на архитектонску фотографију као медиј, о којој је код нас, и поред популарности, недовољно писано.

Активна сарадња Фондације постоји и са Злоковићевим матичним Архитектонским факултетом у Београду, као и са Филозофским факултетом (на коме се његово дело деценијама проучава) и Историјским архивом Београда, који чини промптно доступном сву постојећу документацију Злоковићевих пројеката за потребе Фондације. Поред тога, неколико макета његових модернистичких зграда и натечајних пројеката из тридесетих година од раније је уступљено београдском Музеју науке и технике (Одсеку архитектуре и грађевинарства), који уз Институт за историју уметности спада у прве промоторе дела Милана Злоковића (од 1988. па надаље).

У информативном прилогу о интернет страници Фондације (www.milanzlokovic.org), архитекта Антешевић напомиње да су на њој заступљене све области Злоковићевог рада (грађевинарство, теоријска истраживања, ликовни радови, наставничка делатност), као и њихова историографска вредновања.³⁸⁶ Фирма *Gart Creative* је за-

---

386 Н. Антешевић, Опус архитектке Милана Злоковића на интернет презентацији, 112–113.

служна за дизајн и израду сајта, док је Антешевић одредио структуру, припремио садржај сајта и креирао логотип за интернет презентацију. Поред ове путоказне странице, која би требало да постане пример осталим породицама знаменитих архитеката, покренут је и *Instagram* налог Фондације (@milanzlokovicfoundation), на коме се објављује визуелни материјал из њеног богатог фонда.

Сајт Фондације је инструктиван и садржински слојевит, јер посетиоце свестрано уводи у уметнички и лични свет Милана Злоковића. Двојезична српско-енглеска форма му обезбеђује међународну видљивост, што је и био један од циљева покретања. Одељен на више рубрика, сходно Злоковићевој широкој вокацији, редовно ажурираних и употпуњаваних, свакодневно је посећен од истраживача из Србије и света. Док експертима омогућава потпунији увид у Злоковићев рад и подстиче нова тумачења, најширој јавности га представља као особу и посвећеног ствараоца.

Међу специјализованим рубрикама, издвајају се *Хронолошки осврћ*, *Истраживања о Злоковићу*, а понајвише исцрпна *Архитектура*, где је велики број његових пројеката (од евидентираних 240), представљен кроз локацију, тип и исход. Досијеи појединачних пројеката и реализација, садрже језгровит историјско-аналитички приказ, као и изводе из техничке и фотофокументације, при чему је на свакој грађевини наведен тренутни статус заштите. Рубрика *Истраживања* приказује Злоковићеве писане радове о архитектури и модуларној координацији, као и теренска проучавања која је деценијама спроводио. *Ликовни ојус* (слике и цртежи) је такође заступљен кроз портрете, актове, жанр сцене, пределе, мртве природе и апстрактне мотиве у боји.

Рубрика *Вести* пружа информације о дневним активностима Фондације (истраживања, иницијативе, апели и извештаји), из чега се стиче увид у њене приоритете и циљне групе са којима комуницира. Посебно се истиче апел да се хитно спречи даље уништавање виле Штерић у Београду, као и позив да се прате трибине, изложбе и телевизијске емисије о Милану Злоковићу. Та рубрика представља најактуелнији и најангажованији сегмент сајта, који употпуњује научно-едукативне садржаје.

Сви материјали се могу слободно преузети, уз обавезу да се њихов извор уредно цитира у презентацијама и објављеним радовима. Истраживачима је скренута пажња да им Фондација нуди могућност додатног увида у део Злоковићеве заоставштине који није представљен на сајту: библиотеку, фотографије, разгледнице, дописнице, писма, извештаје, техничку и правно-финансијску документацију.

Увек могу упутити захтев за њено коришћење, уз кратко образложење сврхе и теме истраживања. Фондација упућује и молбу свим истраживачима да је обавесте уколико су обрађивали стваралаштво Милана Злоковића, уз библиографско навођење рада или теме проучавања, а уколико постоји могућност, да објављене радове и доставе у електронском формату како би се прикључили званичној интернет презентацији.

Осим посленицима архитектонске историографије, поготово огранку који проучава тековине међуратног модернизма, страница Фондације је инспиративна и савременим пројектантима, урбанистима, теоретичарима пропорција, конзерваторима, херитолозима и историчарима културе. У практичном смислу, деловање Фондације је повећало занимање за личност Милана Злоковића и статус његових грађевина, омогућујући професионалним историографима да потпуније документују своје радове.

Засигурно неће, а више ни не може бити написан научни рад о Милану Злоковићу чији аутор није преузео материјал са сајта Фондације (или легата у Музеју града Београда), контактирајући их за додатна обавештења. Отуд се са правом очекује појава нових радова о Злоковићу, док је утисак јавности о њему као личности, донедавно лимитиран, сада потпунији. На том трагу, требало би продубити сарадњу са културним и научним институцијама градова у којима је Злоковић радио (Смедерево, Јагодина, Скопље, Сарајево, Дубровник, Сплит, Загреб, Ријека, Оребић, Осијек, Будва, Улцињ, Рисан, Херцег Нови, Котор, Никшић, Подгорица, Призрен, Пећ), чиме би се унапредила стратегија проучавања и заштите његових дела.

Тренутно је Злоковићева основна школа у Јагодини у процедури успостављања правне заштите при Републичком заводу за заштиту споменика културе, док ће шест објеката бити обухваћено кроз заштиту културно-историјских и амбијенталних целина за које су одлуке о проглашењу тренутно у процедури, а то су хотел *Жича* у Матарушкој Бањи, зграда Јосифа Шојата на углу улица Проте Матеје 25 и Његошеве и зграде у улицама Ранкеовој и Гастона Гравијеа у Београду (две двоспратне зграде Јосифа Шојата, Ранкеова 12–14; двоспратна зграда Милисав Раичевића, Ранкеова 10; кућа Јеремије Протића, Ранкеова 11; две једноспратне зграде Ђорђа Јововића и Александра Петровића, Гастона Гравијеа 1 и 3 и Стоматолошки факултет, првобитно Француска школа часних сестара Успења девице Марије, Ранкеова 4).

У 2019. години, у процесу јавне расправе о предлогу Плана детаљне регулације ширег подручја уз Клиничко-болнички центар

„Бежанијска коса“ у Земуну, које обухвата парцеле предузећа *Навий*, уз подршку Удружења архитеката Србије и Фондације Милан Злоковић, Завод за заштиту споменика културе града Београда је успео да вилу Мозер (1929), која се налази у оквиру предузећа, спасе од несуђеног рушења, које би уследило по приватизацији *Навийа*. Усвојени урбанистички план је променио намену парцеле у стамбену, али је вила Мозер стављена под режим претходне заштите и тако је, уз део парцеле, изузета из приватизације, са будућом наменом предшколске установе.³⁸⁷ Нажалост, Фондација није успела да спречи рушење Злоковићеве куће Ђуре Богданића на Славији 2023. године, јер је инвеститор добио легалну дозволу да на том простору гради пошто је истекла претходна заштита старих грађевина у блоку.

Поред стављања Злоковићевих дела на листу заштићених споменика културе, систематизације грађе из заоставштине и њеног уступања на увид јавности, фондација подиже свест и о значају читаве новије српске архитектуре. Покретање награде *Милан Злоковић* (у најави) за допринос проучавању и заштити Злоковићеве архитектуре (и градитељства његовог времена), као и повремено отварање седишта фондације за јавност, омогућило би да се Злоковић упозна и као породичан човек, интелектуалац, библиофил, сакупљач уметничких дела и *вечийи* суграђанин. Организовање повремених шетњи кроз његов београдски опус (за које влада велико интересовање), такође би допринело популаризацији његовог дела и циљева Фондације. Уз све то, одржавање међународног научног скупа о Злоковићу и вишеауторске монографије на неком од светских језика се такође намеће као реалан циљ, чију би припрему требало да подрже спонзори, академске и културне институције.

Поготово би истраживачке и конзерваторске установе из суседних земаља требало да искористе материјал који им у електронском облику нуди Фондација, како би употпуниле грађу о Злоковићевом раду у зони своје надлежности. Отуд се може закључити да се само удруженом активношћу Фондације и установа које проучавају и штите новије градитељско наслеђе, корпус знања о Злоковићу може ефективно увећати, а тиме и ојачати његова позиција у колективној културној меморији.

---

387 Ова вила је била управна зграда предузећа *Навий*, која је непосредно после Другог светског рата дограђена.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

72.03(497.1)"1918/1941"

72.071.1(497.1)"19/20":929

КАДИЈЕВИЋ, Александар, 1963–

Југословенска архитектура између два светска рата
(1918–1941) : контексти тумачења / Александар Кадијевић.
– 1. изд. – Београд : Универзитет у Београду, Филозофски
факултет, 2023 (Београд : Службени гласник). – 238 стр. :
илустр. ; 24 cm

Тираж 200. – Списак скраћеница: стр. 211–212. – Списак и
порекло илустрација: стр. 213–215. – Биографија аутора:
стр. 237–238. – Напомене и библиографске референце уз
текст. – Библиографија: стр. 185–209. – Summary: Yugoslav
architecture between the two World Wars (1918–1941): contexts
of Interpretations. – Регистри.

ISBN 978-86-6427-271-1

а) Архитектура – Југославија – 1918–1941

б) Архитекти – Југославија

COBISS.SR-ID 127631113

Из политичких разлога све ређе коришћена у савременој историографији, збирна карактеризацијска синтагма *југословенска архитектура* не би требало да се искључује из интерпретативних дискурса, јер поред тековина регионалних школа обухвата и наносе архитектонског *југословенства*, у науци препознате са закашњењем. Отуд јој у овом трактату дајемо предност над синтагмом *архитектура у Југославији*, сматрајући је историјски и логички примеренијом.

„Настала као плод вишегодишњих истраживања др Александра Кадијевића, аутора већег броја књига и тематских зборника, монографија нуди ново тумачење архитектуре међуратне Југославије, аналитички и критички усмерено. Поштујући доприносе претходних тумача, аутор је оформио слојевиту интерпретацију интегративних и регионалистичких тенденција у тадашњој архитектури, стављајући акценат на мање проучене феномене.“

(проф. др Александра Ступар)

„Александар Кадијевић у овој монографији осветљава проблеме који оптерећују тумачења градитељског наслеђа Краљевине СХС (од 1929. Краљевине Југославије), почев од карактеризацијских и критериолошких недоследности, до осетљивих термиолошких недоумица. На основу великог истраживачког искуства у научним подухватима, сачинио је рукопис који ће привући пажњу читалаца са ширег пост-југословенског простора.“

(проф. др Срђан Марковић)

„Састављена од десет расправних огледа, монографија Александра Кадијевића баца ново светло на архитектонске токове међуратне Југославије. Иако превасходно фокусирана на материјал са простора Србије, продубљује увид и у градитељску продукцију других регионалних центара, дајући смернице за њено потпуније тумачење и вредновање.“

(проф. др Кокан Грчев)

